

Migrantenvrouw: loonarbeidster of huisvrouw?

In dit artikel wordt de positie belicht van migrantenvrouwen: vrouwelijke allochtonen die, vooral in het kader van de gezinshereniging, naar Westeuropese landen zijn gekomen. Centraal staat de vraag naar de arbeidsmarktparticipatie van deze vrouwen en naar de determinanten daarvan. Allereerst wordt ingegaan op onderzoek, zoals dat in Frankrijk en Nederland is uitgevoerd. Verschillende factoren blijken van invloed te zijn op het al dan niet buitenshuis werken door migrantenvrouwen, zoals burgerlijke staat, leeftijd, opleidingsniveau en vraag op de arbeidsmarkt, maar ook juridische status en houding van (mannelijke) gezinsleden. De bevindingen uit het Nederlandse en Franse onderzoek worden in het tweede gedeelte van dit artikel vergeleken met de resultaten van een onderzoek dat in Brussel werd uitgevoerd.

Inleiding

Op verzoek van het bedrijfsleven en na werving-sacties in diverse Middellandse Zeelanden kwamen na de Tweede Wereldoorlog grote groepen Italianen naar België, gevolgd door Spanjaarden en Grieken, later ook door Turken en Marokkanen. In eerste instantie werden ze aangetrokken om in de mijnen te werken. Later werden ze meer en meer tewerkgesteld in de industrie.

Ook in andere Europese landen, zoals Nederland en Frankrijk, heeft zich een immigratie voorgedaan van mensen van Mediterrane oorsprong. Deze gastarbeiders zijn omwille van economische redenen naar het rijke Noorden getrokken. In een eerste fase zijn vele mannen alleen geïmmigreerd. Nadien kwamen in het kader van de gezinshereniging ook de vrouwen en kinderen over.

Migrantenvrouwen dachten bij hun aankomst in België over het algemeen niet dadelijk aan het zoeken naar werk. Volgens de Mediterrane cultuuroppvattingen hoort het immers niet dat een vrouw zich onder vreemde mannen begeeft. De externe buitenwereld behoort tot het domein van de man, terwijl de huishoudelijke binnenuimte vrouwelijk domein is.

Toch blijkt uit statistisch materiaal voor België

dat Mediterrane migrantenvrouwen niet zo veel minder participeren op de arbeidsmarkt dan Belgische vrouwen (zie tabel 1)

Mediterrane migrantenvrouwen participeren als groep iets minder op de arbeidsmarkt (34,5%) dan de Belgische vrouwen (37,2%). Zuidoepese migrantenvrouwen zijn minstens even beroeps-

Tabel 1. Ontwikkeling van de beroepsactiviteit naar nationaliteit, België (in percentages)

<i>Nationaliteit der vrouwen</i>	<i>1970</i>	<i>1977</i>
Italiaanse	33	36,9
Griekse	45,8	46,0
Spaanse	42,2	42,2
Portugese	41,9	39,2
Turkse	18,4	24,5
Marokkaanse	18,6	17,7
Algerijnse	15,1	16,4
Tunesische	31,7	52,2
Totaal Mediterraneanen	34,1	34,5
Belgische vrouwen	34,8	37,2

Bron: N.I.S., Volkstelling 1970, tabel 02.02.FF en deel 8 A, tabel 32, p. 110 en Socio-economische enquête 1977, tabellen 02.02.FF en 10.01.F, eigen berekeningen. Activiteitsgraad = verhouding van de beroepsbevolking (werkenden + werklozen) op het totaal aantal vrouwen van 14 jaar en ouder verminderd met het aantal gepensioneerden en op rust gestelden.

* Dit artikel is gebaseerd op F. van Roost, *Migrantenvrouwen op de arbeidsmarkt*, Licentiaatsverhandeling sociologie, Katholieke Universiteit Leuven, 1985.

actief (tussen 37% en 46%) als de Belgische. De Turkse vrouwen participeren minder (25%) dan de Zuideuropese en de Noordafrikaanse scoren het laagst (tussen 16% en 18%). Tunesische vrouwen lijken hierop een uitzondering te vormen, maar gezien hun kleine aantal (een 500-tal in 1977), zou dit percentage wel eens vertekend kunnen zijn.

In hetgeen volgt worden aan de hand van een vergelijkende analyse van statistisch materiaal en onderzoek, verschenen in België, Frankrijk en Nederland, enkele aspecten van de arbeidsmarkt-participatie van de migrantenvrouw belicht.

Daarna worden in het kort enkele resultaten van een eigen onderzoek naar de arbeidsmarkt-participatie van Turkse en Marokkaanse vrouwen op de Brusselse arbeidsmarkt samengevat en becommentarieerd. De arbeidsmarktpositie van migrantenvrouwen (beroepen, werkloosheid, lidmaatschap van vakbonden, e.d.) wordt in dit artikel grotendeels terzijde gelaten.

Een vergelijkend onderzoek: Frankrijk, België, Nederland

In *Frankrijk* werden twee belangrijke onderzoeken verricht. Het gaat ten eerste om '*Femmes et immigrées*', een in 1977 verrichte studie die zich voornamelijk toespit op de wijzen van inschakeling ('insertion') van de migrantenvrouw in de Franse samenleving (Leonetti en Lévy, 1978). De methode van het onderzoek verliep als volgt. Eerst werden interviews afgenomen aan de hand van vragenlijsten bij een uitgebreide populatie van 250 vrouwen. Op basis daarvan werd een typologie van vrouwen opgesteld die men gebruikte bij de selectie van 50 vrouwen waarbij een diepte-interview gehouden werd. Alle interviews werden afgenomen in twee stedelijke gebieden, nl. Parijs en Marseille en hun omgeving. De verdeling naar nationaliteit was als volgt: enerzijds 62 Spaanse en 62 Portugese vrouwen (124 Zuideuropese vrouwen) en anderzijds 62 Algerijnse, 37 Marokkaanse en 27 Tunesische vrouwen (126 Noordafrikaanse vrouwen).

Ten tweede gaat het om '*Les femmes immigrées et l'emploi*', een studie die in 1980 in opdracht van het Ministerie van Arbeid werd uitgevoerd om nieuwe tendensen in de tewerkstelling van migrantenvrouwen te onderkennen (Silberman e.a., 1980). Hier werden 80 halfgestructureerde interviews afgenomen, verdeeld over vrouwen van zes nationaliteiten in drie verschillende streken.

Veertig vrouwen uit Maghreb-landen, nl. 10 Marokkaanse, 10 Tunesische en 20 Algerijnse, en

veertig vrouwen uit Europese landen, nl. 22 Portugese, 8 Spaanse en 10 Turkse, werden geïnterviewd. Regionaal waren ze verdeeld over Parijs en omgeving, Franche-Comté (Oost-Frankrijk) en Marseille en omgeving.

In *Nederland* werd in 1982, in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, een inventariserend vooronderzoek naar de positie van Turkse en Marokkaanse vrouwen op de Nederlandse arbeidsmarkt uitgevoerd (Bouw en Nelissen, 1982).

Het doel van die studie is het inventariseren van de bestaande kennis over de positie van Turkse en Marokkaanse vrouwen op de arbeidsmarkt. De methode bestond erin cijfers, inzichten, veronderstellingen en speculaties over het onderwerp bijeen te brengen en op hun waarde te meten. De verzamelde gegevens komen vooral van het Centraal Bureau voor de Statistiek en van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Het zijn de Turkse en Marokkaanse vrouwen tussen 15 en 65 jaar die onder de loep genomen worden. Het grootste deel hiervan behoort tot de 'eerste generatie'.

Een tweede Nederlands onderzoek met betrekking tot de arbeidsmarktsituatie van o.a. migrantenvrouwen is dat van Brassé e.a. (1984). Als methode koos men hier voor een enquête. De onderzoekspopulatie bestond uit 600 jonge Turkse en Marokkaanse migranten (16- tot 24-jarigen), gelijkelijk verdeeld over beide sexen en nationaliteiten. Naar beroepsactiviteit was ze samengesteld uit 42% werkenden, 23% werklozen, 15% scholieren en 20% personen die niet op de arbeidsmarkt georiënteerd waren (vooral huisvrouwen). Regionaal waren de respondenten verdeeld over vijf steden, nl. Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Tilburg en Arnhem.

In *België* is nooit dergelijk onderzoek verricht. Wel is er statistisch materiaal voorhanden, waarvan het meest recente dat van de socio-economische enquête van april 1977 is, uitgevoerd door het Nationaal Instituut voor de Statistiek.

Vergelijking van de onderzoeksresultaten

Uit een vergelijking van de gegevens van de Nederlandse en de Franse onderzoeken en de Belgische statistieken komt het volgende naar voren.

Regio van oorsprong

Silberman en Moulier (1982, 72-73) wijten de door hun geconstateerde toename van de beroepsactiviteit van migrantenvrouwen gedeeltelijk aan veranderingen in het land van oorsprong.

Er doet zich een verschuiving voor van de emigratie naar de stedelijke zones. Meer en meer migrantenvrouwen zijn afkomstig uit stedelijke gebieden. ofwel ze zijn in de stad geboren, ofwel ze hebben er gewoond na een interne migratie vanuit het platteland.

Samengaand met de verstedelijking valt de traditionele familie uiteen: de familie wordt meer herleid tot de gezinskern en het huwelijksleven wordt wankeler. De invloed hiervan op de beroepsactiviteit van de vrouw is nogal complex. Enerzijds spoort het verlies aan steun van vrouwelijke familieleden voor het huishouden en voor de opvoeding van de kinderen weinig aan tot buitenshuiswerk. Maar anderzijds verdwijnt de materiële verzekering die verbonden was aan het leven in de traditionele familie. Er ontstaan gevallen waarin de vrouw verplicht wordt beroepsactief te zijn, nl. in gevallen van verlating, verstoting, echtscheiding of het niet ten laste nemen van de weduwen.¹

Verder treedt er in alle emigratielanden een duidelijke daling op van het aantal kinderen per gezin, vooral in de stedelijke gebieden. Ook migrantenvrouwen van het platteland die op jonge leeftijd migreren wensen een veel lager kinderaantal dan de vrouwen die blijven in hun dorp van oorsprong. Andere elementen die samenhangen met de daling van het aantal kinderen zijn de toenemende scholing en het uiteenvallen van de traditionele familie-eenheid. De kinderen worden niet meer collectief opgevoed. De huishoudelijke taken en het onderhoud van een groot gezin worden zwaarder in de steden.

De stijging van het scholingspeil is vooral duidelijk voelbaar in de steden, maar ook op het platteland begint het analfabetisme meer en meer te verdwijnen. Een hoger scholingspeil heeft onmiskenbaar een positieve invloed op de beroepsactiviteit.

Tenslotte neemt de aanwezigheid van de vrouwen op de arbeidsmarkt ook in de landen van oorsprong toe. Dit is vooral zichtbaar door de stijging van het aantal beroepsactieve vrouwen in de secundaire en tertiaire sector van de emigratielanden.

Uit het onderzoek van Brassé e.a. (1984, 62) blijkt duidelijk dat de beroepsactiviteit van de vrouwen samenhangt met de nationaliteit: 58,7% van de jonge Turkse vrouwen (16 tot 24 jaar) is beroepsactief; bij de Marokkaanse vrouwen is dit minder, nl. 42%. Deze percentages liggen erg hoog, waarschijnlijk omdat het hier jongeren betreft. Aan de vrouwen die niet buitenshuis werken

vroegen de onderzoekers of zij wel een baan zouden willen. Vrouwen, afkomstig van het platteland, waren sterker vertegenwoordigd onder hen die geen baan wensten. De kans op buitenshuis werken is dus groter wanneer men van een stad afkomstig is, hetgeen zich sterker manifesteert bij Marokkaanse dan bij Turkse vrouwen. Zesenzestig procent van de Marokkaanse vrouwen, afkomstig uit een grote of kleine stad was beroepsactief, tegenover 42% van de vrouwen afkomstig van het platteland. Bij Turkse vrouwen noteerde men 65% voor de vrouwen afkomstig van het platteland en 71% voor vrouwen van stedelijke afkomst (Brassé e.a., 1984, 68).

Uit de Belgische statistieken blijkt dat Zuid Europese vrouwen meer beroepsactief zijn dan Turkse. Deze laatsten zijn weer meer beroepsactief dan de Noordafrikaanse vrouwen.

De hogere beroepsactiviteit van Turkse vrouwen vergeleken met de Marokkaanse in België komt overeen met Brassés bevindingen voor Nederland.

Burgerlijke staat

Leonetti en Lévy (1978, 77-78) stellen vast dat van de ongehuwde vrouwen 88% beroepsactief is, terwijl dit slechts voor 53% van de gehuwde vrouwen geldt. Gescheiden vrouwen en weduwen zijn in 80% van de gevallen beroepsactief.

In de steekproef van Brassé e.a. nemen de ongehuwde vrouwen in grotere mate deel aan de arbeidsmarkt dan de gehuwde. 71,1% van de ongehuwde Turkse vrouwen is beroepsactief, tegenover 50% van de gehuwden. Bij de Marokkaanse vrouwen is 43,8% van de ongehuwden beroepsactief tegenover 36,6% van de gehuwden (Brassé e.a., 1984, 64). De Belgische statistieken tonen aan dat van de Mediterrane weduwen 9,1% beroepsactief is, tegenover 64,5% van de gescheiden vrouwen. Ongehuwde migrantenvrouwen zijn iets meer beroepsactief (36,0%) dan de gehuwde (33,5%).

Leeftijd

Zowel de Franse en Belgische statistieken, als het Nederlands onderzoek tonen aan dat migrantenvrouwen onder de 20 jaar meer participeren op de arbeidsmarkt dan hun autochtone leeftijds- en sexegenoten. De oorzaak hiervan moet gezocht worden in het vroegtijdig schoolverlaten van de migrantenmeisjes. Autochtone vrouwen genieten scholing tot op latere leeftijd en doen pas daarna hun intrede op de arbeidsmarkt.

Voor Frankrijk vindt men voor de Mediterrane

nationaliteiten (Spaanse, Portugese, Algerijnse en Tunesische) de hoogste beroepsactiviteit bij de 20- tot 24-jarigen, resp. 65,0%, 63,9%, 34,0% en 30,9% tegenover 67,0% voor de Franse vrouwen. Marokkaanse vrouwen vormen hierop een uitzondering: hun beroepsactiviteit stijgt vanaf 30 jaar voortdurend met de leeftijd: van 23,0% voor de 30- tot 34-jarigen tot 35,8% voor de 50- tot 54-jarigen (Bron: Récensement général de la population de 1975). Ook de Belgische statistieken wijzen op een iets hogere beroepsactiviteit van vrouwen van vreemde nationaliteit bij de 15- tot 19-jarigen, nl. 25,2% tegenover 24,8% bij de Belgische vrouwen (Bron: N.I.S., 1977, tabellen 02.01FF en 10.01F). Brassés resultaten tenslotte laten zeer duidelijk de tegengestelde invloed van de leeftijd zien bij Nederlandse vrouwen enerzijds en Turkse en Marokkaanse anderzijds. Van de Nederlandse vrouwen tussen 15 en 19 jaar zijn er 31,4% beroepsactief tegenover 50,4% van de Turkse en Marokkaanse (samengesteld uit 60,3% van de Turkse en 40% van de Marokkaanse). In de leeftijdsgroep van 20 tot 24 jaar daarentegen zijn 71,4% van de Nederlandse vrouwen beroepsactief, tegenover 50,3% van de Turkse en Marokkaanse vrouwen samen (57,1% van de Turkse en 43,8% van de Marokkaanse) (Brassé e.a., 1984, 63; Ministerie van SZW, 1982).

Talenkennis

In de steekproef van Leonetti en Lévy hangt kennis van het Frans duidelijk samen met het participeren op de arbeidsmarkt. Van de 14 vrouwen die geen woord Frans kennen zijn er 13 huisvrouw van beroep. Vrouwen die zich wel uit de slag kunnen trekken, maar de taal niet vlot praten of schrijven zijn voor 53% huisvrouw. Daarentegen zijn 70% van de Franssprekende of -schrijvende vrouwen beroepsactief (Leonetti en Lévy, 1978, 261).

Houding van de man, broer of vader tegenover buitenshuisarbeid van de vrouw

Ongeveer één vierde van de Turkse of Marokkaanse jonge vrouwen uit de Nederlandse steekproef beweert niet buitenshuis te kunnen werken, omdat hun vader of echtgenoot dat niet wil. Het gebeurde zelfs herhaaldelijk dat een bij het interview aanwezige vader of echtgenoot antwoordde in plaats van de vrouw, meestal in de zin van de traditionele rolopvatting over vrouwen die bepaalt dat vrouwen thuis horen te zijn om voor de kinderen en het huishouden te zorgen. Een voorbeeld: 'Mijn vrouw mag niet werken, vrouwen horen in

huis te blijven. Anders gaan anderen over ons praten'.

Omdat zoveel vrouwen verwezen naar de toestemming van hun man of vader bij de keuze tot buitenshuis werken, werd aan jonge Turkse of Marokkaanse mannen gevraagd of zij er bezwaar tegen zouden maken als hun vrouw beroepsarbeid zou willen gaan uitoefenen. Men koos hiervoor mannen, van wie de vrouw niet werkte en vrijgezellen. Meer dan de helft van de gehuwde mannen (58%) en 48% van de vrijgezellen ging niet akkoord met buitenshuisarbeid van de vrouw. Vooral de Marokkanen zijn streng in hun afkeuring. Argumenten luiden in de aard van: 'Wij zijn moslims, een vrouw behoort thuis te blijven' en 'Ik laat mij niet door een vrouw onderhouden' (Brassé e.a., 1984, 71-72).

Juridische positie

Onder de vrouwen die minder dan 2 jaar in Frankrijk verblijven, treft men het hoogste aandeel niet-beroepsactieven aan. Dit heeft te maken met de immigratiestop in Frankrijk sinds 1974. Sindsdien kan men moeilijker een arbeidskaart bemachtigen. Dat blijkt onder andere uit het grote aantal vrouwen dat zwart werkt onder hen die na 1974 het land binnenkwamen. Geen van hen werkt in de industrie, waarvoor het noodzakelijk is ingeschreven te zijn bij de sociale zekerheidsinstanties (Leonetti en Lévy, 1978, 78).

Uit het onderzoek van Brassé e.a. blijkt dat migrantenvrouwen met een sterke juridische positie veel vaker buitenshuis werken dan die met een zwakke positie. Volgens de onderzoekers zou dit te wijten zijn aan de afhankelijke positie die veel vrouwen in een zeer zwakke juridische toestand innemen: velen van hen zijn via hun echtgenoot naar Nederland gekomen en voor hen is het hebben van werk geen voorwaarde voor hun verblijfstitel. De vrouwen met een sterke juridische positie zijn overwegend vóór hun zestiende jaar naar Nederland gekomen, ouder dan 21 jaar en werkend (Brassé e.a., 1984, 147-148; Bouw en Nelissen, 1982, 90-91).

Scholing

De beroepsactiviteit stijgt met de scholingsgraad. In het onderzoek van Leonetti en Lévy blijkt dat 60% van de analfabete vrouwen thuisblijft; van degenen met een lagere schoolopleiding 30% en 18% van degenen met een middelbare schoolopleiding. Het verlangen naar bijkomende scholing in het gastland is groter bij jonge vrouwen onder de 35 jaar en bij vrouwen van stedelijke afkomst

(Leonetti en Lévy, 1978, 79). In het onderzoek van Brassé e.a. blijkt de opleiding een grote invloed uit te oefenen bij Marokkaanse vrouwen. Slechts 38% van hen die geen opleiding genoten hebben, neemt deel aan de arbeidsmarkt, tegenover bijna twee keer zoveel (74%) van degenen die wel een opleiding kregen. Bij Turkse vrouwen daarentegen speelt deze factor geen rol (Brassé e.a., 1984, 68).

De arbeidsmarkt vraag in het gastland

Een van de oorzaken van de stijging van de beroepsactiviteit van migrantenvrouwen in Frankrijk is de vraag op de Franse arbeidsmarkt. In de streek van Parijs bv. bestaat er een grote vraag naar vrouwelijke arbeid in de tertiaire sector (Moulier en Silberman, 1982, 72). Bovendien stellen de Franse onderzoekers vast dat er een latente ondertewerkstelling bestaat bij migrantenvrouwen: bij creatie van werkgelegenheid in typische vrouwenberoepen in een bepaalde streek, doet plots een aantal migrantenvrouwen hun intrede op de arbeidsmarkt (Silberman e.a., vol I, 20-25). Ook Brassé e.a. hebben in hun steekproef vrouwen zitten die graag zouden werken, maar die door gebrek aan banen op de ar-

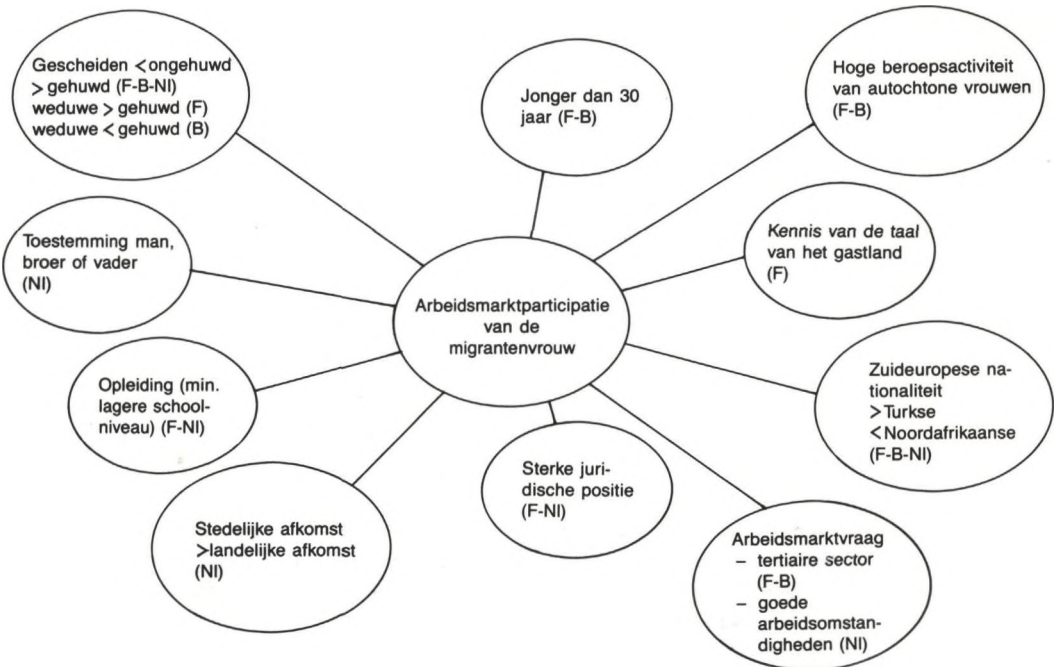
beidsmarkt het zoeken hebben opgegeven en aldus ontmoedigd zijn: 'Ik kon nergens werk vinden, ik zoek nu niet meer. Bij het arbeidsbureau doen ze niets voor getrouwde vrouwen, dus sta ik daar ook niet meer ingeschreven.' Hierbij speelt de kwalitatieve vraag ook een rol: sommige vrouwen hebben wel gewerkt maar waren niet te spreken over de arbeidsomstandigheden: ze blijven liever thuis dan vuil werk te verrichten in een fabriek of schoonmaakbedrijf (Brassé e.a., 1984, 70).

Beroepsarbeid van autochtone vrouwen

Franse vrouwen zijn in grotere mate beroepsactief (49,3% in 1975) dan Belgische vrouwen (37,2% in 1977). Mediterrane migrantenvrouwen zijn meer beroepsactief in Frankrijk (37,1% in 1975) dan in België (34,5% in 1977) (Silberman e.a., 1980, vol. I, 16; N.I.S., 1977).

In figuur 1 zijn de verschillende factoren die verband houden met de arbeidsmarktparticipatie van de migrantenvrouwen samengevat. Telkens wordt aangegeven voor welk land die factor vastgesteld werd: Frankrijk (F), België (B) en Nederland (NI).

Figuur 1. Arbeidsmarktparticipatiemodel

Bovendien wordt aangegeven op welke wijze die factor speelt. Voor de nationaliteit bv. geldt dat Zuideuropese vrouwen meer beroepsactief zijn dan Turkse en deze laatste meer dan hun Noord-afrikaanse sexe-genoten. Aangezien het materiaal waaruit de gegevens geput werden zo verschillend is, is niet met zekerheid vast te stellen welke factor het belangrijkste is.

De participatie van Turkse en Marokkaanse vrouwen op de Brusselse arbeidsmarkt

Ter aanvulling van de gegevens uit het literatuuronderzoek werd op beperkte schaal een onderzoek uitgevoerd te Brussel. De gehanteerde methode is een analyse van de dossiers van een onthaalcentrum voor migranten M.R.A.X. (Mouvement contre le Racisme, l'Antisémitisme et la Xénophobie) te Schaarbeek. In totaal werden 384 dossiers doorgenomen van migranten(vrouwen) die zich op het centrum aanmeldden tussen 17 maart 1983 en 14 november 1984. Daaruit werden die dossiers geselecteerd die betrekking hadden op Turken en Marokkanen, voor zover het migranten waren en geen politieke vluchtelingen. Een tweede selectiecriteria was de aanwezigheid van voldoende gegevens over de gezins- en werksituatie van de vrouw. Dit hoeft niet te betekenen dat deze vrouwen een gezin hebben, noch dat ze buitenshuis werken. Na deze selectie bleven er 136 dossiers over waarvan er 76 betrekking hebben op Turkse en 60 op Marokkaanse vrouwen.

Veertien variabelen kwamen in aanmerking: geboorteplaats man of vrouw, aanmelding door man of vrouw, leeftijd vrouw, verblijfsduur vrouw, burgerlijke staat vrouw, aantal kinderen, leeftijd jongste kind, huwelijksduur, verblijfsvergunning vrouw, arbeidskaart vrouw, talenkennis vrouw, scholing van de vrouw, beroep van de echtgenoot, arbeidskaart van de echtgenoot. Voor elke variabele werd de samenhang nagegaan met de arbeidsmarktparticipatie van de migrantenvrouw. Die participatie bleek erg hoog te liggen: 70% van de Turkse vrouwen (n= 76) is beroepsactief, tegenover 45% van de Marokkaanse vrouwen (N= 60).

Tot de beroepsactieve vrouwen werden diegenen gerekend die gesalarieerde arbeid verrichten, werkloos of tijdelijk ziek zijn. Het aantal gewerkte uren per dag of per week werd hierbij niet in acht genomen. Als niet-beroepsactieven werden beschouwd de huisvrouwen zonder beroep en de blijvend zieken of gehandicapten. In vergelijking

met de gegevens van het Nationaal Instituut voor de Statistiek van 1977 voor het Brussels gewest, nl. 37% beroepsactieven bij de Turkse en 21% bij de Marokkaanse vrouwen, wijzen de resultaten van dit onderzoek op een sterke overschatting van de beroepsactiviteit. Wel moet gezegd dat in het Brussels onderzoek geen rekening werd gehouden met het aantal gewerkte uren per week en ook niet met de duur van de werkloosheid. Bovendien is het mogelijk dat slechts de meest ondernemende en/of de meest geïntegreerde vrouwen zich tot het onthaalcentrum melden.

Uit de gegevens blijkt ook dat schoonmaakster het beroep bij uitstek is, zowel voor Turkse als voor Marokkaanse vrouwen. Van de 53 beroepsactieve vrouwen zijn er 24 schoonmaakster, van de 27 Marokkaanse beroepsactieven zijn er dit 8. Aangezien vele vrouwen werkloos waren op het moment van het onderzoek (48% van de Marokkaanse en 28% van de Turkse), is het interessant ook het laatst uitgeoefende beroep in aanmerking te nemen. Dan blijkt dat 76% van de Turkse en 55% van de Marokkaanse vrouwen schoonmaakster-ervaring heeft.

Wat betreft de factoren die verband houden met de arbeidsmarktparticipatie, blijkt dat de talenkennis en de juridische positie het sterkst samenhangen met beroepsactiviteit.

Van de beroepsactieve Turkse vrouwen spreekt 47% goed Nederlands en/of Frans. Bij de niet-beroepsactieven is dat slechts 10%. Van de beroepsactieve Marokkaanse vrouwen ligt dit percentage op 93% en voor de niet-beroepsactieven op 45%.

Er is dus een duidelijk verband tussen het kennen van één van beide landstalen en het buitenshuiswerken.

De richting echter van de invloed is moeilijk te achterhalen. Het hoeft niet noodzakelijk zo te zijn dat een betere kennis van het Frans meer kansen geeft op beroepsactief zijn. Een betere kennis van het Frans kan immers juist gegroeid zijn door contacten met Franssprekenden op het werk.

Wat betreft de juridische positie kunnen we het volgende opmerken. De vrouwen in het onderzoek die een arbeidskaart hebben, bezitten allen een kaart A. Het is de meest voordelige arbeidskaart voor vreemdelingen in België. Alle Turkse vrouwen zonder arbeidskaart zijn niet-beroepsactief. Dit wil echter nog niets zeggen over de invloed op het participeren op de arbeidsmarkt. Vrouwen die geen intenties hebben om buitenshuis te werken, vragen misschien geen arbeidskaart aan. Het is ook mogelijk dat een vrouw,

vrouw, wiens echtgenoot tegen het buitenshuis werken is, geen stappen onderneemt om door haar echtgenoot een arbeidskaart te laten aanvragen. In sommige gevallen heeft immers de man de identiteitspapieren van het hele gezin op zak. Zoals bij Turkse vrouwen zijn ook bij Marokkaanse vrouwen de meesten met een arbeidskaart A beroepsactief en diegenen zonder arbeidskaart niet buitenshuiswerkend. De enige Marokkaanse beroepsactieve vrouw zonder arbeidskaart werkt als werkvrouw in het zwart.

Een andere factor die verband houdt met de beroepsactiviteit is de burgerlijke staat. Ongehuwde en gescheiden vrouwen zijn het meest beroepsactief, resp. 75% en 73% voor de beide nationaliteiten samengeteld, gevolgd door de gehuwde vrouwen (57%) en de weduwen (33%).

Wat de leeftijd betreft, vindt men in de leeftijdsklasse van de 20- tot 24-jarigen het grootste aandeel van de buitenshuiswerkende Turkse vrouwen terug (44%), terwijl dit voor de Marokkaanse beroepsactieve vrouwen het geval is in de leeftijdsklasse van de 30- tot 34-jarigen (32%).

Kenmerken zoals huwelijksduur, kinderaantal en leeftijd jongste kind hangen sterk samen met de leeftijd van de vrouw. De resultaten voor deze vier variabelen samen tonen aan dat de Turkse beroepsactieve vrouwen, in vergelijking met de niet-beroepsactieve, jonger zijn (20 tot 39 jaar),

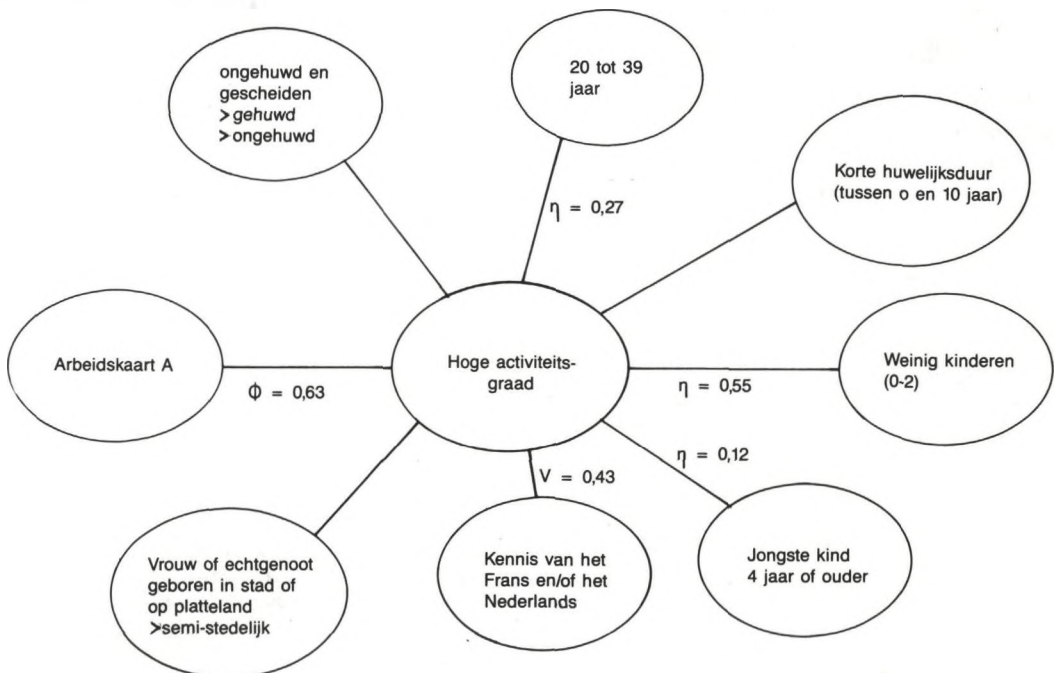
minder lang getrouwd zijn en minder – nog niet schoolplichtige – kinderen hebben. Marokkaanse beroepsactieve vrouwen daarentegen zijn eerder op gevorderde leeftijd, hebben reeds een tamelijk lang huwelijksleven achter de rug en hebben tamelijk veel schoolplichtige kinderen. Wat betreft de verblijfsduur, blijkt dat Turkse vrouwen veel vlugger na hun aankomst in het arbeidscircuit stappen dan de Marokkaanse. Opmerkelijk bij deze laatsten is dat geen enkele vrouw die minder dan negen jaar in België verblijft, buitenshuis werkt. Een samenvatting van de resultaten uit het Brussels onderzoek wordt gegeven in figuren 2 en 3. De sterkte van het verband tussen twee variabelen wordt vermeld wanneer de betrouwbaarheid minstens 0,95 bedraagt.

Samenvatting

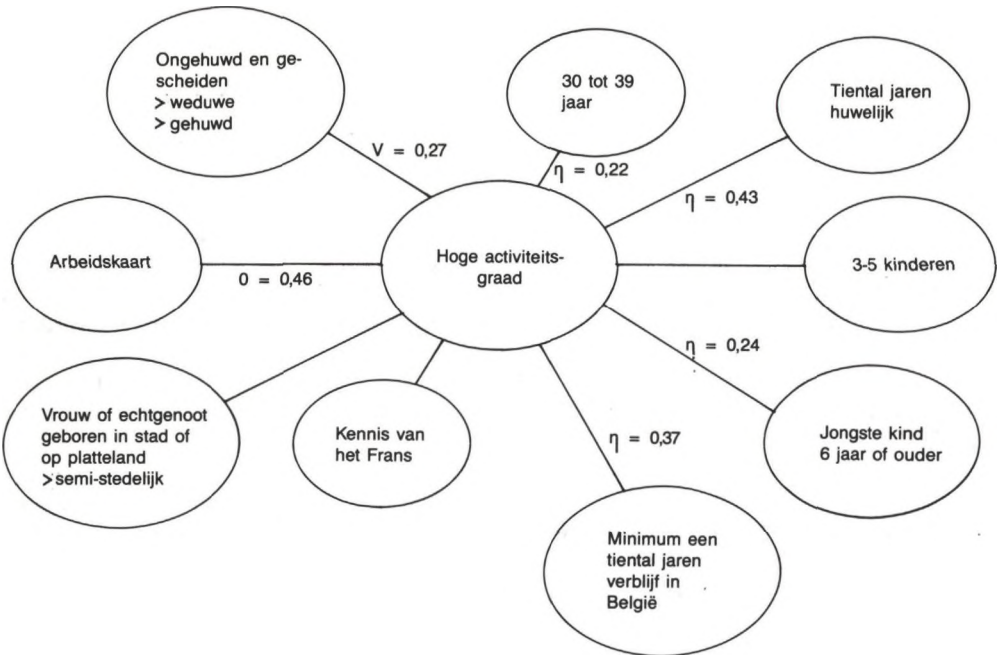
Uit de Belgische statistieken blijkt dat Mediterrane migrantenvrouwen als groep iets minder participeren op de arbeidsmarkt dan de Belgische vrouwen. Zuideuropese vrouwen daarentegen zijn meestal iets meer beroepsactief dan de Belgische vrouwen. De Turkse vrouwen participeren weer minder dan de Zuideuropese en de Noord-Afrikaanse vrouwen tenslotte scoren het laagst op het vlak van beroepsactiviteit.

Factoren die het meest samengaan met de participatie van Turkse en Marokkaanse vrouwen op de

Figuur 2. Turkse vrouwen

Figuur 3. Marokkaanse vrouwen

Brusselse arbeidsmarkt zijn de kennis van minstens één van beide landstalen en een sterke juridische positie zoals die tot uitdrukking komt in het bezit van een arbeidskaart A.

Vergelijking met het Nederlands en Frans onderzoek toont aan dat ook in deze landen Zuid Europese vrouwen meer beroepsactief zijn dan de Turkse, die op hun beurt meer participeren op de arbeidsmarkt dan de Marokkaanse.

Verder blijkt dat toestemming van man, broer of vader om beroepsactief te zijn, een jonge leeftijd, het alleenstaand zijn, een hoge beroepsactiviteit van autochtone vrouwen, kennis van de taal van het gastland, een sterke vraag naar vrouwelijke werkrachten in de tertiaire sector, een sterke juridische positie, een stedelijke afkomst en een opleiding op minstens lagere schoolniveau factoren zijn die samengaan met het participeren op de arbeidsmarkt.

Noot

1. Zo valt dikwijls de institutie van het leviraat weg, d.i. de regel volgens dewelke de jongere broer van de overledene huwt met de achtergebleven weduwe.

Literatuur

- Bouw, C., en C. Nelissen, *De positie van Turkse en Marokkaanse vrouwen op de Nederlandse arbeidsmarkt. Een inventariserend vooronderzoek*, Utrecht, Rijksuniversiteit, Sociologisch Instituut, Vakgroep KOSES, 1982.
- Brassé, P., W. van Schelven, L. van der Valk en M. de Vries, *Jonge Turken en Marokkanen op de Nederlandse arbeidsmarkt*, Instituut voor Sociale Geografie, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, 1984.
- Leonetti, I.T., en F. Lévy, *Femmes et immigrées. L'insertion des femmes immigrées en France*, La Documentation Française, Paris, 1978.
- Ministerie van Sociale Zaken Werkgelegenheid, *Rapportage Arbeidsmarkt 1982*, Ministerie van SZW, Den Haag, 1982.
- Moulrier, Y., en R. Silberman, 'La montée de l'activité des femmes étrangères en France: une tendance qui ira s'accroissant', *Travail et Emploi* (juin/juillet 1982), blz. 61-81.
- N.I.S., *Socio-economische enquête 1977*.
- Silberman, R., Y. Moulrier, S. Harchaoui en H. Chekir, *Les femmes immigrées et l'emploi, nouvelles tendances. Volume I: Rapport de synthèse*, E.N.S., Centre de Recherche Economique, Paris 1980.
- Silberman, R., Y. Moulrier, S. Harchaoui en H. Chekir, *Les femmes immigrées et l'emploi, nouvelles tendances. Volume II: L'enquête auprès des femmes*, E.N.S., Centre de Recherche Economique, Paris 1980.
- Silberman, R., Y. Moulrier, S. Harchaoui en H. Chekir, *Les femmes immigrées et l'emploi, nouvelles tendances. Volume III: L'enquête auprès des entreprises*, E.N.S., Centre de Recherche Economique, Paris 1980.